

BERMEKİLERİN DÜŞÜŞÜ

The Fall of Barmakids

Dr. Mehmet DALKILIÇ
Kayseri İl Müftülüğü Vaizi
mdalkilic@hotmail.com

Özet: Bermekiler; Abbasi yönetimi altında büyük bir nüfuz elde etmiş olan soylu bir İran ailesidir. Aile; Belh'in batısında yer alan Nevbahar'ın Budist tapınağında nesiller boyu korumalık yapmış bir soya sahiptir. İslam fetihleri sonrası Bermekiler İslam dinine girdiler. Hiç kuşkusuz dikkate değer ilk Bermeki; Halid bin Bermek'tir. (v.781/782) O, Abbasi daveti içerisinde Nuzara en-Nukaba teşkilatının bir üyesi ve Kahtebe bin Şebib yönetimindeki ordunun önemli komutanlarından biri idi. O, Kahtebe'nin askeri kampında ganimetlerin paylaşılması görevine tayin edildi. Ebu'l-Abbas iktidara gelince, onun otoritesi, rolü ve konumu güçlendi. Böylelikle Bermekiler Abbasi yönetimi içerisinde hatırı sayılır bir nüfuz elde ettiler. Halid'in oğlu olan Yahya bin Halid (v. 806), Halife Mehdi'nin (775-785) veziri ve Harun er-Reşid'in (786- 809) mürebbsi idi. Yahya'nın oğulları olan Fazl ve Cafer, Harun er-Reşid'in idaresinde üst düzey mevkilere geldiler. Fakat onlar (Bermekiler) gücün ve servetin zirvesinde iken yok edildiler. Bermekiler'in çöküşü ani ve acımasız idi. Aile Harun Reşid'in nazarında değerini kaybetti. 803 yılında halifenin emri ile Cafer bin Yahya idam edildi ve onun bedeni Bağdat köprüsü üzerinde teşhir edildi. Muhammed bin Halid dışında diğer Bermekiler hapse atıldı ve mal varlıklarına el konuldu. 805 yılında Yahya ve 808 tarihinde ise Fazl zindanda öldüler. Daha sonra onların taraftarlarından bir grup sapkınlıkla suçlanıp, idam edildi. Bu trajedi İslam Tarihinde yer alan en muammalı hadiselerden biridir. Bu yüzden bu çalışmada Bermekiler'in çöküşünün nedenlerini açıklayacağız.

Anahtar Kelimeler: Nevbahar, Abbasiler, Bermekiler, Halid bin Bermek, Harun er-Reşid.

Abstract: Barmakids were a noble Persian family which came to great political power under the Abbasid rule. The family has its origin in a line of hereditary guardian at the Buddhist monastery of Nawbahar west of Balkh. After Islamic conquest Barmakids converted to Islam. Certainly, the first notable Barmakid was Khalid ibn Barmak (d. 781/782). He was one of the nuzara al-nuqaba of the Abbasid Da'wa and one of the important commanders in the army of Qahtaba ibn Shabib. He was appointed to be responsible for the distribution of booty in the military camp of Qahtaba. When

Abu'l-Abbas came to power, his authority, roles and status increased. Thus, Barmakids gave a considerable influence under Abbasid rule. Khalid's son; Yahya ibn Khalid (d.806) was the vizier of the caliph al-Mahdi (ruled 775–785) and tutor of Harun al-Rashid (ruled 786–809). Yahya's sons Fadl an Jafar both occupied high offices under Harun al-Rashid. But they were extirpated at the peak of their power and fortune. The Barmakids' fall was sudden and brutal. The family lost grace to the eyes of Harun al-Rashid. In 803 Jafar ibn Yahya was executed by order of caliph and parts of his body displayed on the bridges of Baghdad. Other Barmakids, with the exception of Muhammad ibn Khālid, were imprisoned and their property confiscated. Yahyā and al-Fadl died in prison in 805 and 808, respectively. After a number of their partisans were accused of heresy and executed. This tragedy was one of the most enigmatic incidents in Islamic history. Thus, in this study we will explain the causes of Barmakids' fall.

Key Words: Nawbahar, Abbasids, Barmakids, Khalid ibn Barmak, Harun al-Rashid.

Abbasi ihtilali; İslam Tarihi açısından yeni bir dönemin başlangıcı idi. Bu ihtilal; yeni bir sülalenin- iktidar olmasından daha ziyade, zihinsel değişimi beraberinde getirmesi bakımından önem arz etmekteydi. Kısa bir zaman öncesine kadar Emevi iktidarı tarafından yok sayılan farklı etnik unsurlar, bu dönemde devlet mekanizması içerisinde kendilerine yer bulmayı başardılar. Hiç kuşkusuz bir döneme damga vuran ve kendilerinden söz ettiren aile; Bermekiler sülalesidir.¹

Bermekiler; Horasan menşeli bir sülaledir.² Kendileri Belh şehrinin önde gelen aileleri arasında yer almaktaydılar.³ Bu şehirde bulunan ve

¹ **Bermek:** Belh şehrinin “*Neybahar*” mabedinin önde gelen dini liderlerine verilen unvandır. el-Makdisi, Mutahhar bin Tâhir (v.387/997), *Kitâbu'l-Bed ve't-Târih*, Paris, 1916, c.VI, s.104; Abdülaziz ed-Dûri, *el-'Asru'l-'Abbasiyyu'l-Evvel*, Beyrut, 1988, s.122; V.V.Barthold, “Bermekiler” (haz: Komisyon), *İ.A.*, c.II, İstanbul, tsz. s.560; Hakkı Dursun Yıldız, “Bermekiler”, *T.D.V.İ.A.* c.V, s.517.

² **Horasan:** Horasan ismi Eski Farsça'da *hur* ve *asan* kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. *Hur* kelimesi; “güneş” manasına gelir iken, *asan* kelimesi de; “bir şeyin mekânı” anlamını ifade etmektedir. Orta asırlardan itibaren bu kelime; doğuda Büyük çölden, Hind Dağlarına kadar uzanan İslam bölgelerinin hepsini ifade etmekteydi. Bununla birlikte; daha geniş manada kuzeydoğuda Maveraünnehr şehirlerini ayrıca Kuhistan ve Sicistan'ı ve dış sınır olarak Hindukuş sıradağlarından Hindistan'a, Çin çölnü, Orta Asya'ya kadar Pamir'i içerisine almaktaydı. Bkz: İmadüddin İsmail bin Muhammed bin Ali Ebu'l- Fidâ, (v.732/1331) *Takvîmu'l-Buldân*, (thk: M.C. De Slane), Beyrut, 1850, s. 441; Guy Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, Cambridge, 1905, pp.382; Osman Çetin, “Horasan”, *T.D.V.İ.A.*, c. XVIII, İstanbul, 1998, s. 234; Sebahattin Samur, “İslam Coğrafyacılarına Göre Horasan; Yeri ve X. Yüzyıldaki Durumu”, *Bilimname*, S: IX, Kayseri 2005, s. 89; Aydın Usta, *Türklerin İslamlaşma Serüveni*, İstanbul, 2007, s.32. Horasan hakkında ayrıca bkz: C.E.Bosworth, “Khurasan”, *EI2*, V: 5, Leiden, 1979, pp: 55- 59; Elton L.Daniel, “Khurasan”, *E.A.H.*, V: 2, Newyork, 1988, pp. 305- 306.

³ **Belh:** Horasan'ın taksimatında yer alan dört bölgeden biri ve ismini bu bölgeden alan şehre verilen isimdir. Bölge doğuda Cürcan ve batıda ise Toharistan olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Belh, günümüzde Türkmenistan sınırları içerisinde yer almaktadır. Ayrıntı için bkz: Yakut el-Hamevi, Ebu 'Abdullah bin 'Abdillah(v.626/1229), *Mucemu'l-*

Nevbahar ismi verilen Budist mabedinin idaresini üstlenmişlerdi. Bu nedenle kendilerine “Bermek” unvanı verilmişti.⁴ Bermekiler’in Mecusi dinine bağlı olduklarına dair rivayetler mevcut ise de⁵ ağırlıklı görüş; onların Budist dini mensupları olduğu yönündedir.⁶

Bu ailenin Müslüman olarak bilinen ilk üyesi; Halid bin Bermek’tir. Halid’in, ne zaman Müslüman olduğuna dair kesin bir bilgi yoktur. Kuteybe bin Müslim’in⁷ Horasan bölgesine yapmış olduğu seferler sırasında İslam’ı kabul ettiğine dair rivayetler zayıftır. Halid bin Bermek 100/718 yılında Horasan bölgesinde başlayan ihtilal hareketi içerisinde aktif olarak yer aldı. Hareketin en önemli idari mekanizmalarından biri olan; Nuzera en-Nukeba⁸ birimine kabul edildi.⁹ İhtilal ordusu başkomutanlığına getirilen Kahtebe bin Şebib’in ordusunda önde gelen komutanlardan biri oldu.¹⁰ Cürcan şehrinin Abbasi güçleri tarafından ele geçirilmesinden sonra ele geçirilen

Buldân, Beyrut, 1977, c.I, S.479- 480; Tahsin Yazıcı, “Belh”, *T.D.V.İ.A.*, c. V, İstanbul, 1992, s. 410- 411.

⁴ **Nevbahar**: Belh şehrinde bulunan ve Bermekilerin idaresini üstlendiği Budist mabeditir. Ahmed bin Ebi Yakub İshak bin Cafer bin Vehb bin Vadh el-Yakûbî, (v.284/897) *el-Buldân* (thk: Muhammed Emin Dannavi), Beyrut, 2002, s.117.

⁵ Anonim; *Ahbâru'l-Berâmike*, (thk: Halil el-Atiyye), Beyrut, 2006, s.29. Bu esere göre; Nevbahar mabedi Budist değil, Mecusi mabeditir. Bu nedenle Bermekilerin Mecusi oldukları iddia edilmektedir. Ayrıca bkz: Ebu'l-Hasan Ali bin Hüseyin el-Mesûdi; (v.346/957), *Mürûcu'z-Zeheb* (nşr: Muhammed Muhyiddin ‘Abdülhamid), Kahire, 1988, c.III, s.228.

⁶ Zekeriya bin Muhammed bin Mahmud Kazvîni;(v.628/1283) *Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-'İbâd*, Beyrut, 1969,s.331. Ayrıca bkz: V.V.Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (çev: Hakkı Dursun Yıldız), Ankara, 1990, s.81.

⁷ **Kuteybe bin Müslim** (v.69/715): Arapların övündükleri ünlü bir komutandır. Kuteybe'nin babası Yezid bin Muaviye zamanında güçlü biriydi. Kuteybe'nin yıldızı, Abdülmelik bin Mervan zamanında parladı. Yezid bin Abdülmelik zamanında Horasan valisi oldu. Harezm, Sicistan, Buhara, Semerkant başta olmak üzere birçok bölge ve şehri ele geçirdi. Yaptığı seferler sırasında uygulamış olduğu şiddet insanların ona ve Emeviler'e karşı nefretini celbetti. Süleyman bin Abdülmelik'in halife olması ile gözden düşen Kuteybe, Fergana'da muhalif bir komutanı tarafından öldürüldü. Ayrıntılı bilgi için bkz: H.A.R.Gibb, *Orta Asya'da Arap Fütuhâtı*, (çev: M.Hakkı), İstanbul, 1930, 25–48; İsmail Yiğit, “Kuteybe bin Müslim”, *T.D.V.İ.A.*, İstanbul, 1994, c.X, s.490- 491; Muhammed Arslan; *Kuteybe bin Müslim ve Zamanı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), E.Ü.S.B.E., Kayseri, 1986.

⁸ **Nuzera en-Nukeba**: İhtilalin Horasan örgütlenmesinde yer alan en üst düzey kurulun (en-Nukeba) sağlıklı bir şekilde görevini ifa etmesi için kurulmuş olan alt birimdir. Bu sayede üst düzey yöneticilerden biri öldüğü zaman üst kurulun yeni üyesi bu alt birimden seçiliyordu. Bkz: Anonim, *Ahbâru'd-Devleti'l-'Abbâsiyye*, (thk: ‘Abdülaziz ed-Dürî) Beyrut, 1971, s.219.

⁹ *Ahbâru'd-Devleti'l-'Abbâsiyye*, 133; Moshe Sharon; *Revolt "The Social and Military aspects of the Abbasid Revolution"* Jerussalem, 1990, s.190.

¹⁰ **Kahtebe bin Şebib**: Merv şehrinin önde gelen liderlerinden biri olup, Tayy kabilesi mensubu idi. Horasan gizli teşkilatının üst düzey 12 kişilik yönetim kadrosu içerisinde yer aldı. Hareket açık hale geldikten sonra İmam İbrahim bin Muhammed tarafından Abbasi orduları başkomutanlığına tayin edildi. Irak bölgesinde Emevi orduları ile giriştiği ve ordusunun galip geldiği savaş esnasında esrarengiz biçimde öldü. *Ahbâru'd-Devleti'l-'Abbâsiyye*, 222–223, 321, 333,371. Ayrıca bkz: Sharon, *Revolt*, 190, Elad Amikam; “Aspects of the Transition from the Umayyad to the Abbasid Caliphate,” *J.S.I.A.*, V: XIX, Jerussalem, 1995, s.116.

ganimetlerin, askerlere taksim edilmesi görevi Halid bin Bermek'e verildi.¹¹ Halid'in yapmış olduğu hizmetler Abbasiler tarafından takdir edildi. Abbasilerin ilk veziri olarak şöhret bulmuş olan; Ebu Seleme el-Hallal'in¹² Recep 132/ Şubat-Mart 750¹³ tarihinde bir suikasta kurban gitmesinin ardından, halife, Halid bin Bermek'i Harac divanına atadı.¹⁴ Halid bin Bermek, Bağdat şehrinin kurulmasında büyük bir gayret gösterdi.¹⁵ Mehdi'nin veliahtlığına karşı çıkanları ikna etmede aktif rol oynadı.¹⁶ Mansur tarafından 158/774 tarihinde Musul yöneticiliğine atandı.¹⁷ Halife Mehdi tarafından 163/779 tarihinde Harun Reşid'in eğitimi ve ona verilen yerlerin idaresi ile görevlendirildi.¹⁸ O, 165/781 tarihinde vefat ettiğinde geride tecrübe sahibi oğlu Yahya'yı bıraktı.

Yahya bin Halid, Halife Mansur döneminde Ermenistan ve Azerbaycan yöneticiliği yapmıştı.¹⁹ İdari konularda tecrübesiz değildi. Halife Mehdi'nin emriyle, Harun Reşid'in işlerini yürütmeye başladı.²⁰ Harun Reşid ile Bermekiler arasında uzun yıllar sürecek kader birliği bu şekilde başlamış oldu. Harun Reşid ile Bermekiler arasındaki ilişki sadece bununla sınırlı kalmadı. Harun Reşid'in annesi olan Hayruzan²¹ bizzat Yahya'nın

¹¹ Ahmed bin Ebû Yakûb bin Cafer bin Vehb Yakûbî, (v.292/904) *Târihu'l-Yakûbî*, Beyrut, tsz. c.I-II, s.343.

¹² **Ebu Seleme el-Hallal:** Ebu Haşim'in Kufe teşkilatı içerisinde yer alan önemli bir isimdi. Ebu Haşim hilafet hakkını Muhammed bin Ali'ye devredince, Ebu Seleme faaliyetlerini Abbasi hareketi içerisinde devam ettirdi. İhtilal tamamlandığı zaman üst düzey yönetici sıfatı ile görev aldı. Ama ne yazık ki; daha sonra Ebu'l-'Abbas'ın emriyle öldürüldü. Bkz: *Ahbâru'd-Devleti'l-'Abbâsiyye*, 190; Ebû'l-'Abbas Ahmed bin Yahya el-Belazurî (v.279/892), *Ensâbu'l-Eşraf* (nşr: 'Abdülaziz ed-Dürî), c. III, Beyrut, 1978, s.155- 156; el-Makdis'i, VI, 66- 67

¹³ Ebu Zekeriya Yezid bin Muhammed el-Ezdi; (v.334/965), *Tarihu'l-Mevsul* (nşr: Ali Habib), Kahire, 1967, s.144- 145.

¹⁴ Ebu Cafer Muhammed bin Cerir et-Taberi; (v.310/922), *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, c. VII, Mısır, tsz. 1991, s. 458,460, 465,467; el-Makdisî, VI, 104.

¹⁵ Rivayete göre; Cafer bin Mansur Bağdat'ta hükümdarlık sarayını inşa ederken Medain'de bulunan ve İran Kisralarına ait sarayın malzemelerinden istifade etmeyi düşündü. Bu konuyu ele almak için istişare kurulunu topladı. Bu kurul içerisinde bulunan Halid bin Bermek görüşünü şu şekilde beyan etti: "Ey Müminlerin Emiri bunu yapmayın! Çünkü o saray İslam'ın üstünlüğünün alametidir. İnsanlar onu gördüklerinde anılar ki böyle bir binayı ancak semavi bir güç yıkar. Bunun yanında orası Ali bin Ebi Talib'in namazgâhıdır. Hem orayı yıkmamanın zararı faydasından çoktur." Bu itiraza Halife Cafer bin Mansur şu yanıtı verdi: "Ey Halid! Sen Acemlige meykinden dolayı buna karşı çıktın." Halifenin emri ile saray yıkılmaya başlandı. Yıkım için bir gedik açıldı. Fakat açılan bu gedik'in masrafı elde edilecek kazançtan fazla olunca yıkım durduruldu. Halife, Halid bin Bermek'e: "Ey Halid! Senin görüşüne döndük ve yıkımı durdurduk." Deyince Halid bin Bermek şu karşılığı verdi: "Ey Müminlerin Emiri! Şimdi ise halkın, başkalarının yaptığını yıkmaktan aciz kaldıklarını söylememeleri için yıkın."Bkz: et-Taberi, VII, 650-651.

¹⁶ Ebu Cafer Muhammed Cerir et-Taberi(v.310/922), *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk* (thk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Mısır, tsz., c.VIII, s.19- 20.

¹⁷ et-Taberi, VIII, 54.

¹⁸ et-Taberi, VIII, 146.

¹⁹ İbn Haldun, III, 472.

²⁰ et-Taberi, VIII, 140.

²¹ Ebû Muhammed 'Abdullah bin Müslim bin Kuteybe bin ed-Dineveri(v.276/890), *el-Medârif* (nşr: Muhammed Ali Beydun), Beyrut, 2003, s.215.

oğlu olan Fazl'ı emzirmişti. Aynı şekilde Yahya'nın eşi de Harun Reşid'i emzirdi.²² Halife Mehdi 169/785 tarihinde vefat edince Bağdar'ta karışıklık baş gösterdi. Yahya bin Halid yeni halife başkente ulaşana kadar şehirde kontrolü sağladı.²³ Mehdi'nin vefatı üzerine yeni halife Musa el-Hadi oldu.²⁴ Halife Hadi kendisinden sonra halifenin kardeşi Harun Reşid olmasına razı değildi. Düşündüğü aday kendi oğlu Cafer idi. Bu nedenle Harun Reşid'e karşı tavır aldı. Önde gelen devlet adamları da Harun Reşid'e karşı tavır sergilediler, onunla selamı sabahı kestiler.²⁵ Yahya bin Halid bu zor zamanlarında Harun Reşid'i yalnız bırakmayarak ona destek oldu. Halifenin etrafındaki kişiler, Yahya'nın, Harun Reşid'i hilafete geçmesi için teşvik ettiğini ileri sürdüler. Halife Hadi, Yahya bin Halid'i huzuruna çağırarak, duyduğu rahatsızlığı dile getirdi. Kendini savunan Yahya, bizzat kendisi tarafından Harun Reşid'in işlerini yürütmekle görevlendirildiğini hatırlattı. Siniri biraz olsun geçen Halife Hadi, oğlu Cafer için biat alma işini Yahya ile istişare etti. Yahya, halifenin oğlunun küçük yaşta olmasını ve insanları zorla birine biate zorlamanın aksi etki meydana getireceğini söyledi. O da bu fikri isabetli buldu.²⁶ Buna rağmen Halife Hadi, oğlu Cafer için biat alma ve kardeşi olan Harun Reşid'i hal etme işinden vazgeçmedi. Kesin çözümün; Harun Reşid ve onun sadık yardımcısı olan Yahya bin Halid'in etkisiz hale getirilmesi ile mümkün olacağını düşündü. Bu nedenle her ikisini de zindana attırdı. Kaderin bir tecellisi olarak her ikisini öldürmek istediği gün; 15 Rebiyülevvel 170/ 14 Eylül 786 Cuma gecesinde vefat etti.²⁷ Halife Hadi'nin ani ölümü Harun Reşid'e iktidarın yolunu açtı. Kendisine halifenin ölüm haberini Yahya bin Halid verdi.²⁸ Harun Reşid, 170/786 tarihinde hilafete geçince, Yahya bin Halid'i vezaret makamına atadı. Harun Reşid'in halife olarak göreve başlamasının ardından Divanu'l-Hatem dışında bütün divanlar Yahya bin Halid'e verilmişti. Divanu'l-Hatem; Ebu'l-Abbas el-Fazl bin Süleyman et-Tusi'nin idaresinde kalmıştı. 171/787-788 tarihinde bu zatın vefatı nedeniyle bu divan da Yahya'nın emrine verildi. Böylelikle iki vezirlik(el-vizaretayn) onun uhdesinde toplandı.²⁹

²² et-Taberî, VIII, 230.

²³ et- Taberî, VIII, 187-188; Yıldız; V,518.

²⁴ İbn Kuteybe, *el-Meârif*, 214.

²⁵ et-Taberî, VIII, 207.

²⁶ et-Taberî, VIII, 208- 209.

²⁷ et-Taberî, VIII, 230; İsmail bin Ömer İbn Kesir;(v.774/1372), *el-Bidâye ve 'n-Nihâye* (çev: Mehmet Keskin), İstanbul, 1995. c.X, s.269.

²⁸ Harun Reşid ve Yahya bin Halid zindanda sonlarını beklerken Halife'nin ölüm haberi ulaştı. Durumdan ilk önce Yahya haberdar oldu. Vakit kaybetmeden Harun Reşid'in yanına geldi ve ona: "Ayağa kalk Müminlerin Emiri!" Harun Reşid şaşkın bir vaziyette: "Beni korkutuyorsun. Eğer o adam(Hadi) senin bu söylediklerini işitseydi bu onun yanında benim için büyük bir suç olurdu, öyle değil mi?" Yahya: "O, adam öldü" karşılığını verdi. Bkz: İbn Kesir, X, 269- 270

²⁹ et-Taberî, VIII,230.

Bermekiler bu dönemde halifenin annesi olan Hayruzan ile uyumlu olarak çalıştılar.³⁰ Hayruzan'ın 173/789 tarihinde ölümüne kadar bu durum değişmedi.³¹ Onun vefatıyla birlikte devlet yönetiminde tek söz sahibi Bermekiler oldu. Yahya'nın büyük oğlu ve halifenin sütkardeşi olan Fazl, babasının idarecilik yıllarında idarede birinci planda rol oynadı.³² Harun Reşid 175/791-792 tarihinde "Emin" lakaplı oğlu Muhammed'in kendisinden sonra tahta geçmesi hususunda biat alırken, Fazl, halifeye destek oldu.³³ O, 176/792-793 yıllarında Deylem bölgesinde çıkan isyanı kan dökmeden bastırdı.³⁴ 177/793-794 tarihinde hizmetlerine karşılık Horasan yöneticisi oldu.³⁵ Bölgede Acemlerden oluşan bir birlik oluşturan Fazl, İmar noktasında başarılı çalışmalar yaptı.³⁶ 179/795-796 yılında Fadl bin Yahya yerine Amr bin Şurahbil'i bırakarak Bağdat'a geldi. Harun Reşid de oraya Mansur bin Yezid'i tayin etti. Ardından Muhammed bin Halid el-Bermekî vezirlik görevinden alınıp yerine el-Fazl bin Rebi getirildi.³⁷ Halife Harun Reşid, H.180/796 tarihinde Şam bölgesinde çıkan kabile çatışmalarını sona erdirmesi için Cafer bin Yahya'yı vazifelendirdi. O da verilen emri başarı ile yerine getirip Bağdat'a geri döndü. O'nun bu başarısını karşılıksız bırakmayan Harun Reşid, Horasan ve Sicistan vilayetlerinin yönetim işini Cafer'e bıraktı, ancak kısa bir süre sonra bu görevden alınarak Divanu'l-Hares'in başına getirildi.³⁸ Abbasi halifesi, Muhammed'den (Emin) sonra yönetim işine Abdullah'ın (Memun) geçmesi için ileri gelenlerden biat aldı ve ardından Abdullah'ı Cafer bin Yahya'ya emanet etti. Sonra da Hemedan'a kadar olan Horasan bölgesini Abdullah'a bıraktı.³⁹

Bermekiler için Harun Reşid dönemi her anlamda yükseliş ve zirve dönemi olmuştur. Ama ne yazık ki; bu süreç 178/803 tarihinde bir daha başlamamak üzere sona erdi. Rivayete göre Harun Reşid 186/802-803 tarihinde hacca gitti. Hac dönüşü, 30 Muharrem 187/ 30 Ocak 803 tarihinde Enbar şehri yakınlarında bulunan el-Umr'a geldi ve hizmetçisi Mesrur'u bir gurup askerle birlikte Cafer bin Yahya'ya gönderdi. Cafer bin Yahya

³⁰ et-Taberî, VIII, 234.

³¹ et-Taberî, VIII, 238

³² Yıldız, V, 518.

³³ et-Taberî, VIII, 240.

³⁴ el-Yakûbî, II, 408; et-Taberî, VIII, 242- 243; İbn Kesir, X, 281.

³⁵ el-Yakûbî, II, 407; Taberî VIII, 255.

³⁶ et-Taberî, VIII, 257; İbn Kesir, X, 289.

³⁷ et-Taberî, VIII, 261; İbn Kesir, X, 292. İbn Kesir'in eserinin çevirisinde bir takım hatalar vardır. Fadl bin Yahya'nın yerine vekil bıraktığı kişi Ömer bin Cemil olarak zikredilmiştir. Hâlbuki orijinal metinde bu kişinin ismi Amr bin Şurahbil olarak verilmektedir. Görevden alınan kişi ise; Halid bin Bermek değil, Muhammed bin Halid el-Bermek'tir. Bkz: İsmail bin Ömer İbn Kesir;(v.774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*,(thk: Seyyid İbrahim el-Huveydi), Mekke, 2007, c. X, s.87.

³⁸ et-Taberî, VIII, 262, 266. Ayrıca bu tarihte Taberistan ve Ruvayan yöneticisi olan Fazl bin Yahya, görevden alınarak Abdullah bin Hazm bu yerlere yönetici tayin edilmiştir. Şam isyanı ve sonuçları hakkında ayrıca bkz: İbn Kesir, X, 295- 296.

³⁹ Bu olaylar H.182/798-799 tarihinde olmuştur. Bkz: et-Taberî, VIII, 269; İbn Kesir, X, 303.

tutuklanıp halifenin bulunduğu yere getirildi bir müddet bekletildikten sonra boynu vurulmak suretiyle idam edildi.⁴⁰ Cafer bin Yahya idam edildiğinde 37 yaşında idi. O'nun idamı Bermekiler'in 17 yıl süren vezirlik görevinin sonu oldu.⁴¹ Halife, Cafer için layık gördüğü sonu Yahya bin Halid için uygun görmedi. Ona karşı iyi davrandı, yanında kalması için ısrarcı oldu. Ancak o, bu teklifi kabul etmeyerek Rakka'ya gitti nihayetinde Muharrem190/ Kasım 805 tarihinde vefat etti.⁴² Oğlu Fazl bin Yahya ise; Muharrem193/Ekim 808 tarihinde hayata gözlerini yumarak babası ile aynı kaderi paylaştı.⁴³ Harun Reşid, devlet işlerinde fazla etkinliği olmayan Muhammed bin Halid'i affetti. Yahya'nın diğer oğulları olan Muhammed ve Musa'ya gelince; bu iki kardeş Harun Reşid tarafından zindanda tutuldu. Harun Reşid'in ölümü, El-Emin'in halife olması ile iki kardeş özgürlüğüne kavuştu.⁴⁴ Ama onlar hiçbir zaman bu aileyi eski parlak günlerine geri döndüremediler. Bermekiler'den geriye dillere destan cömertlikleri ve devlet yönetimi hususunda sahip oldukları bilgi ve birikimleri kaldı.

Birçok tarihçi Bermekiler'in Harun Reşid döneminde ortada görünür hiçbir sebep yok iken aniden ve acımasız bir saldırı ile karşılaşmasını trajik bir son olarak görmüş, böyle bir tasfiye hareketini neden-sonuç bağlamında anlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda biz de Bermekiler'in niçin böyle feci bir son ile karşılaştıklarını analiz etmeye çalışacağız. Halife Harun Reşid'in en çok güvendiği aileye karşı bir hac dönüşü ani bir kararla tavır alması üzerinde ciddiyetle durulması gereken bir meseledir. Gerçekten iddia edildiği gibi problem; Cafer bin Yahya'nın Harun Reşid'in kız kardeşi ile yasak bir aşk yaşıyor olması olsaydı, mesele bizim için daha kolay ve anlaşılır hale gelebilirdi.⁴⁵ Her ne kadar Cafer bin Yahya'nın idam edilişi bu olayla ilişkilendirilmiş olsa da halifenin tavrı onunla sınırlı kalmamış tüm Bermekiler'i etkilemiş, sahip oldukları her şeye mevcut iktidar tarafından el konulmuştur.⁴⁶ Harun Reşid'in, Bermekiler'in nüfuzunu kırmak için başlatmış olduğu hareket, sanıldığının aksine bir anda verilmiş, ani bir karar değildi. Muhtemelen, Bermekiler'in yükselişine paralel olarak gelişen

⁴⁰ et-Taberî, VIII, 294- 295; İbn Kesir, X, 321- 322.

⁴¹ et-Taberî, VIII, 300.

⁴² İzzüddin Ali bin Ebi'l-Kerem İbnu'l-Esîr,(v.630/1232), *el-Kâmil fi't-Târih*,(çev: Mehmet Eryarsoy-Yunus Apaydın), İstanbul, 1986, c.VI, 178

⁴³ İbnü'l-Esîr, VI, 189.

⁴⁴ İbn Haldun, III, 474- 475.

⁴⁵ Klasik kaynaklar Harun Reşid'in kız kardeşi olan Abbase Sultan ile Cafer bin Yahya arasında geçen yasak aşktan bahseder. Rivayete göre; Harun Reşid sohbet meclislerinde kız kardeşi Abbase ile Cafer bin Yahya'nın bulunmasını istiyordu. Her ikisinin aynı mecliste bulunabilmesi için Abbase ile Cafer arasında nikâh kıydı. Ancak halife, Cafer'e kız kardeşine yaklaşmayı men etti. Ancak bu ikili halife tarafından konulan yasağa riayet etmedi. Konu hakkında bilgi veren rivayet bu yasak aşktan bir çocuğun dünyaya geldiğini, bu çocuğun gizlice Mekke'ye gönderildiğini, Hacca giden Harun Reşid'in konuyu araştırarak işin aslını öğrendiğini anlatır. Neticede; Cafer bin Yahya kendisine kızgın olan halife tarafından idam edildi. Bkz: et-Taberî, VIII, 294; İbn Kesir, X, 320-321.

⁴⁶ İbn Haldun, III, 474.

muhalafet, Harun Reşid'i bu işe girişmeye ikna etmiş, o da böyle bir hareketi 187/803 tarihinde başlatmıştır. Bermekiler ve onlara yakın olan insanların tutuklanması, mallarına el konulması ister istemez insanın aklına birçok soru işareti getirmektedir. Bu bağlamda; Bermekiler'in devlet mekanizmasından tasfiye edilmesi girişimi; siyasi, ekonomik, dini ve sosyal arka planı olan bir hadisedir. Bermekiler, devlet yönetimi noktasında elde ettikleri başarılarla rağmen, kendilerine karşı muhalafeti tamamen yok edebilmiş değillerdi. Aslen Arap olmayan bu aile kendilerine karşı gizlice yürütülen muhalif harekete engel olamadı. İki olay siyasi anlamda Bermekiler'in sonunu getirdi. Birincisi; Yahya bin Abdullah isyanı ve sonrasında yaşananlar, ikincisi ise; el-Fazl bin Rebi'nin vezirlik makamına gelmesidir.

Yahya bin Abdullah isyanı 176/792-793 tarihinde Deylem bölgesinde ortaya çıkmıştı. İsyan eden Yahya bin Abdullah; Hz. Ali soyundan gelen bir şahıs idi. Harun Reşid bu isyanın bastırılması için Fazl bin Yahya'yı görevlendirdi. Fazl bin Yahya büyük bir askeri güç ile isyanı bastırmak için yola çıktı. Ama o, savaştan ikna yoluyla Yahya bin Abdullah'ı isyanından vazgeçirdi.⁴⁷ Birtakım çevreler savaş yapılmadan, barış yoluyla isyanın sona erdirilmesini farklı yorumlamaya başladı. Vezirlik makamına getirilen el-Fazl bin Rebi bu olayı Bermekiler aleyhinde malzeme olarak kullandı. Rivayete göre; Harun Reşid, Deylem isyancısını kendi yanında hapsedmesi için Cafer el-Bermeki'ye teslim etmişti. Cafer, Yahya bin Abdullah ile yakından ilgileniyor ve onun ihtiyaçlarını gideriyordu. Yahya bin Abdullah, ondan kendisini serbest bırakmasını istedi. O da bu isteği yerine getirdi. Cafer bin Yahya ile Yahya bin Abdullah arasındaki yakın ilişkiyi fark eden vezir; el-Fazl bin Rebi durumu Harun Reşid'e ihbar etti. Harun Reşid, vezirine Cafer ile kendi arasını açmak için böyle haberler getirmemesini söyledi. Daha sonra ise Cafer'i yanına çağırarak meseleyi sordu. O da durumu anlatınca Harun Reşid'in, Cafer bin Yahya'ya olan tavrı değişti. Onu öldürmek için yemin etti.⁴⁸ El-Fazl bin Rebi, Bermekiler'i ortadan kaldırmaya çalışan muhalafetin başı idi. Kendisinin Emevi ve aynı zamanda Ehl-i Beyt düşmanı oluşu, Bermekiler'e karşı beslediği nefretin temel nedeniydi.⁴⁹

Bermekiler'in elde etmiş olduğu siyasi gücün Halifeyi endişelendirdiği bir gerçektir. Bu nedenle o da en uygun zamanı beklemiş olmalıdır. O'nun zihninde Bermekiler'e karşı harekete geçmeyi hızlandıran hadise; Muhammed bin el-Leys⁵⁰ adlı şahsın Bermekiler'in siyasi gücünü,

⁴⁷ el-Yakûbî, II, 408; et-Taberî, VIII, 242- 243; İbn Kesir, X, 281.

⁴⁸ et-Taberî, VIII, 289; İbn Kesir, X, 319-320.

⁴⁹ Henry Laoust, *İslam'da Ayrılıkçı Görüşler* (çev: Ethem Ruhi Fırlıklı- Sabri Hizmetli), İstanbul, 1999, s. 96.

⁵⁰ **Muhammed bin el-Leys el-Hatib:** Bu kişi hakkında mevcut olan bilgiler muhtelifdir. Bu şahıs hakkında bilgi veren kaynak; Muhammed bin El-Leys'i, Bermekiler ile yakın ilişkisi olan kişi olarak tasvir eder. Yine aynı kaynak bu zati Emevi Mevlası, Acemlerden nefret eden biri olarak niteler. Bkz: Ebu'l-Ferec M.b. İshak, İbnü'n-Nedim(v.385/995)*el-Fihrist*, Beyrut, 1978, 134.

halifeye ihbar eden mektubu olmuştur. Rivayete göre; Muhammed bin el-Leys, Harun Reşid'e yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Bir gün Allah'ın huzurunda (İslam) topraklarında nasıl hükmettiğin konusunda hesap vermen gerekecektir. Kendinle inananların arasına koyduğun Yahya bin Halid hiçbir işe yaramayacaktır." Halife, Yahya'yı huzuruna çağırıp mektupta yazılanlar ve Muhammed bin el-Leys hakkında sorular yöneltti. Yahya, bu kişiyi İslam düşmanı, zındık olarak niteleyince Muhammed bin el-Leys zindana atıldı. Ancak Bermekiler'in çöküşünden az evvel halife tarafından serbest bırakıldı.⁵¹ Bermekiler ise feci bir son ile karşılaşmaktan kurtulamadı. Kısacası; Harun Reşid, Bermekiler'in o derecedeki nüfuz ve iktidarlarını çekemeyip 187/803 tarihinde Cafer'i öldürme, babası Yahya ve kardeşleri Fazl, Muhammed ve Musa'yı hapsedme yolunu tercih etti.⁵²

Bermekiler, sadece yönetim işlerinde söz sahibi olmayıp aynı zamanda ekonomik gücü de ellerinde tutuyorlardı. Başta Cafer bin Yahya olmak üzere, Bermekiler, geniş bahçeli saraylara sahip idiler. Bu sülale tarafından kıymetli hazineler yığınak haline getirilmişti.⁵³ Onlar elde ettikleri ekonomik gücü, kendi itibar ve nüfuzlarını artırmak için kullanmaktan çekinmediler. Bu amaca ulaşmak için insanlara karşı cömert davranma yolunu seçtiler ve bu davranışları ile şöhret buldular. Öyle ki; onların cömertliği darbu mesele olarak dilden dile dolaşmaya başladı ve "Bermeki" kelimesi cömert kimse ile eşanlamlı olarak kullanıldı. Bunda onların fukara ve şuaraya yaptığı cömertliğin payı olmalıdır.⁵⁴ Bermekiler'in özellikle yakın çevresine ve diğer insanlara karşı ihsanda bulunması Harun Reşid'i rahatsız etmeye başladı. Özellikle Yahya bin Cafer'in, Harun Reşid ailesinin nafakasını kısmaya başlaması ve bu durumun halifenin eşi olan Zübeyde tarafından şikâyet konusu edilmesi,⁵⁵ Bermekiler hakkında Harun Reşid'in zihninde oluşan şüpheyi arttırdı. O, bir keresinde bu konu hakkındaki düşüncesini yeğeni İsmail'e şöyle anlattı: "Şu Bermekiler'e bak, İsmail! Onları zengin edelim diye kendi evlatlarımızı fukara ettik."⁵⁶ Gerçekten de Bermeki ailesi siyasi gücün yanında büyük bir mali imkâna da sahip idi. Merkezdeki sarayların yanında özellikle Basra bölgesinde geniş arazileri vardı. Hangi köşkün ya da hangi çiftliğin önünden geçiliyorsa Bermekiler'e ait olduğu söyleniyordu. Bu durum halkın da canını sıkıyordu.⁵⁷ Bermekiler'in merkez hazinesinden istifade ederek zenginleşmesi anlaşılabilir bir durum olsa da, onların Harun Reşid ve onun yakın akrabaları

⁵¹ et-Taberî, VIII, 288; Mehlem Chokr, *Hicri İkinci Asırda Zındıklık ve Zındıklar*(çev: Ayşe Meral), İstanbul, 2002, s.123.

⁵² Şemsaddin Sami, *Kamusu'l-Alam*, İstanbul, R.1306, c.II, s.1288.

⁵³ Philip Hitti; *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi* (çev: Salih Tuğ), İstanbul, 1995, c. I, s. 453-454.

⁵⁴ Sami, II, 1288.

⁵⁵ İbn Kesir, X, 321.

⁵⁶ *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi*(haz: Komisyon), İstanbul, 1986, c. III, s.147.

⁵⁷ Yıldız, V, 519.

kadar zengin olma istek ve arzusunu anlamak kolay değildi.⁵⁸ İş, halifenin ailesine ait tahsisatı kısmaya kadar gelince, Bermekiler için feci bir son kaçınılmaz hale geldi. Harun Reşid, bu ailenin sahip olduğu gücü kendi aleyhinde kullanma endişesi taşıdığı için, Bermekiler'in siyasi ve ekonomik gücünü ortadan kaldırmak için harekete geçti. Halifenin hedefinde sadece Bermeki ailesine mensup kişiler yoktu. Bu aileye yakın olan, bu sülalenin destekçileri de takibata uğradı. Nihayetinde bunların ellerinde bulunan ve ekonomik değere haiz olan bütün mallara ve eşyalara, el konuldu.⁵⁹

İnsanların geçmişlerinin sorgulanması genellikle, olağanüstü durumlarda ya da felaket sonrası dönemlerde gündeme gelmiştir. Bu bağlamda, Harun Reşid'in Bermekiler aleyhine başlattığı hareket böyle bir süreci beraberinde getirmiştir. Bermekiler'in düşüşünü dini nedenlere bağlayanlar kendilerine; iddialarını ispatlayacak delilleri bulmada zorluk çekmemişlerdir. Bu manada meşhur Arap şairlerinden biri olan; el-Esmâ'nin, Bermekiler hakkında yazmış olduğu şu dizeler, aleyhte delil olarak kullanılmıştır. O, dizesinde şöyle diyor: "*Bir Mecliste şirkten bahsedilince, Bermekiler'in yüzleri parlar/ Şayet onların yanında (Kuran'dan) bir ayet okunsa, Mazdek'ten söz etmeye başlarlar*"⁶⁰ Onlar hakkında ileri sürülen iddialar bununla sınırlı değildi. Diğer bir iddiaya göre: "Onlar, ateşe tapma işini de açıkça ortaya koyamadılar. Onun için Müslümanlara şöyle diyerek hileli davrandılar: "*Mescidlerin hepsinde buhur yakmak ve her mescide, üzerlerine ne olursa olsun en azından amber ve öd ağacı konacak bir buhurdanlık bulundurmamak icap eder.*" El-Beramika(Bermekiler), er-Reşid'e süslü bir şekilde Kâbe'nin ortasında, üzerinde ebedi olarak öd ağacı yakılacak bir buhurdanlık koymasını söylemişlerdir. Er-Reşid, onların bunu Kâbe'de ateşe tapmak ve Kâbe'yi ateş evi kılmak için istediklerini anladı. Er-Reşid'in Bermekiler'i yakalayışının sebeplerinden biri de budur."⁶¹

Muhtemelen bu ve benzeri iddialar; Bermekiler tasfiye edildikten sonra onları halkın nazarında küçük düşürmek için ortaya atılmıştır. Bu nedenle Bermekiler'in "Zındık" olduğuna dair iddialara ihtiyatla bakmak gerekmektedir. Şöyle ki; Abbasi halifesi el-Mehdi(158-169/775-785) döneminde İslam karşıtı heretik guruplarla mücadele etmek amacıyla 167/783- 784 tarihinde Divanü'z-Zenadika (Zındıklar Divanı) ihdas edilmişti.⁶² Bu divanın esas amacı İslam karşıtı gurupların kontrol altına alınması idi. Ancak bu divanın her zaman bu amaca hizmet ettiği söylenemez. Özellikle siyasi rakiplerini ortadan kaldırmak isteyen kimseler asılsız ihbarlarla, bu

⁵⁸ M.A. Shaban, *Islamic History: A New Interpretation*(A.D. 750-1055), Cambridge, 1976, pp.35.

⁵⁹ İbn Haldun, III, 474.

⁶⁰ Ebu Muhammed Abdullah bin Müslim bin Kuteybe bin ed-Dineverî, '*Uyunu'l-Ahbâr*, Beyrut, tsz. c.III-IV, s.113; Barthold, "Bermekiler", II, 563.

⁶¹ Abdülkadir bin Tâhir el-Bağdadî, (v.429/1037); *el-Fark Beyne'l-Fırak*, (çev: Ethem Ruhi Fırlalı), Ankara, 1991, s.222.

⁶² et-Taberî, VIII, 165; İbnü'l-Esir, VI, 71- 72.

divanı muhalifleri aleyhine harekete geçirmeyi başarıyordu. Çevrelerinde zındık olarak bilinen ya da zındıklık şüphesi olan kişiler ile Bermekiler arasında bir ilişki olduğunu ispatlamaya yönelik tüm girişimler, bu çerçevede değerlendirilmelidir.⁶³ Bu noktada Bermekiler aleyhinde çalışan ve onlar hakkında insanları kıskırtan kişi; el-Fazl bin Rebi'dir.⁶⁴ Cafer bin Yahya'nın yakın dostu olan Enes bin Ebu Şeyh de arkadaşı ile aynı kaderi paylaştı. O da zındık olma suçuyla Rakka şehrinde idam edildi.⁶⁵ Mevcut iktidar tarafından tehlikeli görülen kişiler küfür suçlaması ile karşı karşıya kalıp, idam edildiler. Hülasa; gerek kuruluş aşamasında gerekse devletin terakki etmesi noktasında Abbasilere üstün hizmetler veren Bermekiler'in dinsizlikle suçlanması; tarihi gerçekler açısından bakıldığı zaman pek inandırıcı gelmemektedir. Bu bağlamda siyasi nedenlerden dolayı halife tarafından cezalandırılan Bermekiler'in zındık olduğu söylentisi kasıtlı olarak yayılmıştır.⁶⁶

Bilindiği gibi Abbasi ihtilali, Horasan bölgesinde yaşayan insanların desteği ile başarıya ulaştı. Abbasiler, kendilerini iktidara getiren kitleye, kendilerine uygulanan ayrımcılığı ortadan kaldıracakları sözünü vermişti. Söz vermelerine karşılık Abbasiler bu değişimi hemen gerçekleştiremediler. Özellikle, Ebu Müslim el-Horasanî'nin mevcut iktidar tarafından idam edilişi, beklenti içerisinde olan kitlenin umudunu kırdı. Bu sarsıntı zaman içerisinde atlatılmaya çalışıldı. Özellikle bürokrasi ve askeri alanda Arap olmayan unsurlara da yer vermeye başlandı. Bu dönemin en önemli ailesi Bermekiler olmuştur. Ama kimi zaman bu sülale, eski Sasani Devleti özlemcileri olarak suçlanmışlardır. Mesela; Halife Cafer bin Mansur, veziri olan Halid bin Bermek'e, Medain'de bulunan Kisra sarayını yıkma ve sarayın malzemelerinden istifade etme fikrini açtığı zaman ondan olumsuz yanıt almış ve verdiği cevap nedeni ile onu Eski İran özlemciliği ile suçlamıştı.⁶⁷ Gerçi halife, Halid bin Bermek'in haklı olduğunu daha sonra anlamış ise de bu hadise; Bermekiler hakkında yöneticilerin zihinlerinde bir takım şüphelere sahip oldukları gerçeğini gösterdi. Özellikle, Arap milliyetçisi guruplar Bermekiler aleyhinde var olan şüpheleri kendi lehlerine çevirmek için uğraş verdiler. Bu nedenle olumsuz bir durumda onların İranlı olduklarını, devleti yıkma amacına sahip olduklarını iddia ettiler. Gerçi kimi zaman Bermekiler, muhaliflerin eline fırsat vermiyor değillerdi. Mesela;

⁶³ İbn Kuteybe, *'Uyunu'l-Ahbâr*, III-IV, 215; el-Makdisî, VI, 104.

⁶⁴ El-Fazl bin Rebi: Harun Reşid nazarında itibarlı bir kişi idi. Bu nedenle halife onu kendisine vezir yaptı. Bermekiler'in iktidarına son veren kişi budur. El-Fazl; Harun Reşid'den sonra onun oğlu Emin'in de vezirliğini yaptı. Memun Bağdat'a girdiğinde el-Fazl gizlendi. Daha sonra Memun onu affetti. Ancak bundan sonra eski günlerini arar bir vaziyette, gözden düşmüş olarak yaşadı. Öldüğünde tarihler 208/823-824 tarihini gösteriyordu. İbn Kesir, X, 444- 445. El-Fazl'in Ehl-i Beyt ve Acemlerden nefret eden bir kişi olduğu, bu nedenle Bermekiler hakkında entrika çevirdiği iddia edilmiştir. Bkz: Laoust, 96.

⁶⁵ İbn Kuteybe, *el-Meârif*, 215.

⁶⁶ Chokr, 38.

⁶⁷ et-Taberî, VII, 650-651.

Fazl bin Yahya, Horasan'a vali olduğu zaman "Abbasiyye" adı verilen ve acemlerden oluşan bir askeri birlik kurmuştu.⁶⁸ Muhtemelen böyle bir tasarruf, onlar aleyhine propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır. Bermekiler de boş durmuyordu. Onlar önemli devlet görevlerinden Arap asıllı kişileri uzaklaştırmaya çalışıyorlardı.⁶⁹ Şu olay onların bu çabasını bizler için daha da açık olarak göz önüne sermektedir. Rivayete göre 178/794-795 tarihlerinde Cezire bölgesinde el-Velid bin Tarif isimli Harici lideri isyan başlatınca halife Harun Reşid bu isyanı bastırması için Arap asıllı komutanı Yezid bin Mezyed eş-Şeybani'yi gönderdi. Bir müddet isyanın bastırılması noktasında sonuç alınmayınca Bermekiler, halifeyi Arap asıllı komutana karşı kıskırttılar ve onu aynı kabileye mensup oldukları için isyancılarla mücadele etmemekle suçladılar. Halife bunun üzerine çok sinirlenip, komutanına bir mektup gönderdi. Ancak, komutan isyanı bastırınca, Bermekiler'in planı suya düştü.⁷⁰ Bermekiler'in devletin önemli mevkielelerinden Arap unsurları tasfiye etme fikri, Arap olmayan unsurlarla olan yakın ilişkileri, sadece devlet içerisinde değil aynı zamanda toplum nazarında zaman içerisinde bir tepkinin oluşmasına neden oldu. Nihayetinde Harun Reşid, kendisine iletilen şikâyetleri dikkate alarak bu sülalenin idari ve mali saltanatına son verdi.

Sonuç olarak; Bermekiler'in 187/803 tarihinde feci bir son ile siyasi ve ekonomik hayattan tecrit edilmesi üzerinde iyice düşünülmesi gereken bir hadisedir. Bu olay; halife'nin bir anlık öfkesi ya da Cafer bin Yahya ile Abbase Sultan arasında yaşandığı iddia edilen, ancak romantik bir aşk masalına konu olabilecek yasak bir ilişkinin sonucu değildir. Hakikatte gerçek; mevcut iktidara karşı alternatif olma tehlikesine sahip olduğu düşünülen ve üstelik Arap da olmayan bu ailenin etkisiz hale getirilmesi, meselesidir. Daha önce de Ebu Müslim el-Horasanî, bu gerekçe ile ortadan kaldırılmıştı. Bermekiler'in gün geçtikçe artan siyasi ve idari nüfuzları, ekonomik anlamda sahip oldukları imkânlar, halifenin bu aile hakkındaki endişeleri ve öte yandan 179/795-796 tarihinde vezaret makamına getirilen el-Fazl bin Rebi'nin, Bermekiler aleyhinde sürdürdüğü sistemli karalama kampanyası bu süreci hızlandırmıştır. Bermekiler'in önlenemeyen yükselişi ile paralel olarak artan itibarları Harun Reşid'i kesin bir karar vermeye zorladı. İşin ilginç bir çok ağır suçlarına ile itham edilen Bermekiler'den sadece Cafer bin Yahya, üstelik yargılanmadan halifenin emri ile gizlice idam edildi. Yahya bin Halid ve oğulları zindana atılırken, Muhammed bin Halid ve ailesi bu cezalardan istisna edildi. Gerçekten bu insanlar kolektif olarak kendilerine isnat edilen suçları işleselerdi akıbetleri aynı olurdu. Ancak halife ailenin tamamını aynı cezaya çarptırmadı bununla birlikte hepsinin sahip olduğu her şeye el koydurdu. Onları aşağılanmış bir şekilde,

⁶⁸ et-Taberî, VIII, 257; İbn Kesir, X, 289.

⁶⁹ Ed-Düri, 133.

⁷⁰ İbnü'l-Esir, VI, 130-131.

sefil bir hayata mecbur ederek, otoritesini göstermiş oldu. Bermekiler'in zındık olduğu iddialarına gelince; siyasi ve ekonomik kaygılarla başlatılan hareketi halk nazarında haklı gösterebilmek için, muhtemelen daha sonraları Bermekiler'in kâfir olduğu iddiaları ortaya atılmıştır. Bermekiler'in Müslüman olmadan önce Budist oldukları ortada iken bu aile Mecusi olmak ve Mecusilere yardım etmek, İslam Dini'ni ortadan kaldırma planları yapmakla suçlandı. Bermekiler'in, Arap olmayışı, Arap olan bürokratlar arasında hoşnutsuzluğa neden oldu. Özellikle Bermekiler'in Arap olan unsurları önemli devlet kademelerinden uzaklaştırmaya çalışması; bu hoşnutsuzluğu arttırdı. Bu nedenle Bermekiler eski Sasani Devletini ihya etmeye çalışmakla suçlandı.

Hülasa; Bermekiler'in yükselişi ve çöküşü Harun Reşid dönemine rastlamaktadır. Halife 17 yıl sadık bir şekilde Abbasi Devleti'ne hizmet eden bu aile fertlerini idam etmek yahut zindana atmak suretiyle devlet kademelerinden uzaklaştırdı. Hâlbuki halife bu aileyi tamamen tasfiye etmek yerine yetkilerini kısıtlama yoluna gitse Abbasiler için idari anlamda birçok sıkıntı ile karşılaşılmazdı. Ebu Müslim hadisesinde yapılan yanlışlar, bu meselede yine tekrarlandı. Mevcut iktidarlar, kendi otoritesini devam ettirme adına devletin menfaatini ikinci plana attılar. Bu yüzden Abbasiler bu garip ikilemden bir türlü kurtulamadılar.

BİBLİYOGRAFYA

- Anonim; *Ahbâru'l-Berâmike*, (thk: Halil el-Atiyye), Beyrut, 2006.
- Amikam, Elad; "Aspects of the Transition from the Umayyad to the Abbasid Caliphate", *J.S.I.A.*, V:XIX, Jerussalem, 1995
- Anonim, *Ahbâru'd-Devleti'l-'Abbâsiyye*, (thk: Abdülaziz ed-Dûri) Beyrut, 1971
- Arslan, Muhammed; *Kuteybe bin Müslim ve Zamamı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), E.Ü.S.B.E., Kayseri, 1986.
- Barthold, V. V.; "Bermekiler" (haz: Komisyon), *İ.A.*, c.II, İstanbul, tsz
- Barthold, V.V.; *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (çev: Hakkı Dursun Yıldız), Ankara, 1990, s.81.
- Bosworth, C.E.; "Khurasan", *EI2*, V: 5, Leiden, 1979
- Chokr, Mehlem; *Hicri İkinci Asırda Zındıklık ve Zındıklar* (çev: Ayşe Meral), İstanbul, 2002
- Çetin, Osman; "Horasan", *T.D.V.İ.A.*, c. XVIII, İstanbul, 1998
- Daniel, "Elton L.; Khurasan", *E.A.H.*, V: 2, Newyork, 1988
- Doğuştan Günümüze İslam Tarihi* (haz: Komisyon), İstanbul, 1986, c. I- XIV
- Ebu'l- Fidâ, 'İmadüddin İsmail bin Muhammed bin Ali; (v.732/1331) *Takvîmu'l-Buldân*, (thk: M.C. De Slane), Beyrut, 1850
- ed-Dûri, 'Abdülaziz; *el-'Asru'l-'Abbasiyyu'l-Evvel*, Beyrut, 1988

- el-Bağdâdî, Abdülkadir bin Tahir (v.429/1037); el-Fark Beyne'l-Fırak, (çev: Ethem Ruhi Fığlalı), Ankara, 1991.
- el-Belazurî, Ebu'l-'Abbâs Ahmed bin Yahya(279/892); *Ensâbu'l-Eşraf*(nşr: Abdülaziz ed-Duri), c. III, Beyrut, 1978
- el-Ezdî, Ebu Zekeriya Yezid bin Muhammed;(v.334/965), *Târihu'l-Mevsil*(nşr: Ali Habib), Kahire, 1967
- el-Makdisî,Mutahhar bin Tahir(v.387/997), *Kitâbu'l-Bed ve't-Târih*,Paris,1916.
- el-Mesûdî, Ebu'l-Hasan Ali bin Hüseyin; (v.346/957), *Mürucu'z-Zeheb*(nşr: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), c.III,Kahire, 1988
- el-Yakûbî, Ahmed bin Ebi Yakub İshak bin Cafer bin Vehb bin Vadn; (v.284/897) *el-Buldân*(thk: Muhammed Emin Dannavi),Beyrut, 2002
- el-Yakûbî, Ahmed bin Ebu Yakub bin Cafer bin Vehb (v.292/904) *Târihu'l-Yakûbî*, c..I-II., Beyrut, tsz.
- et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed bin Cerir(v.310/922), *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülük*, c. VII,Mısır, tsz. 1991
- Gibb, H.A.R.;*Orta Asya'da Arap Fütuhâtı*,(çev: M.Hakkı), İstanbul, 1930
- Hitti,Philip ;*Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*(çev: Salih Tuğ), İstanbul, 1995.c.I-II.
- İbn Haldun, Abdurrahman bin Muhammed;(v.808/1406), *Kitâbü'l-İber ve Divânü'l-Mübteda ve'l-Haber*, c. III,Beyrut, 1967
- İbn Kesir, İsmail bin Ömer(v.774/1372).. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*,(thk: Seyyid İbrahim el-Huveydi), Mekke, 2007.
- el-Bidâye ve'n-Nihâye* (çev: Mehmet Keskin), İstanbul, 1995.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah bin Müslim bin ed-Dineverî ; (v.276/890), *el-Meârif*(nşr: Muhammed Ali Beydun), Beyrut, 2003.
- İbn Kuteybe,Ebu Muhammed Abdullah bin Müslim bin ed-Dineveri(v.276/890); *Uyunu'l-Ahbâr*, Beyrut, tsz. c.III-IV
- İbnu'l-Esîr, İzzüddîn Ali bin Ebi'l-Kerem,(630/1232), *el-Kâmil fi't-Târih*,(çev: Mehmet Eryarsoy-Yunus Apaydın), İstanbul, 1986. c.I-XII.
- İbnü'n-Nedîm, Ebu'l-Ferec M.b. İshak; (v.385/995)*el-Fihrist*, Beyrut, 1978
- Kazvîni, Zekeriya bin Muhammed bin Mahmud(v.628/1283) *Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd*, Beyrut, 1969,s.331.
- Laoust, Henry ; *İslam'da Ayrılıkçı Görüşler*(çev: Ethem Ruhi Fığlalı-Sabri Hizmetli), İstanbul, 1999.
- Le Strange, Guy; *The Lands of the Eastern Caliphate*, Cambridge, 1905
- Sami, Şemsettin; *Kamusu'l-Alam*, İstanbul, R.1306, c.II, s.1288.
- Samur, Sebahattin ;“ İslam Coğrafyacılarına Göre Horasan; Yeri ve X. Yüzyıldaki Durumu”, *Bilimname*, S: IX, Kayseri 2005
- Shaban, M.A.; *Islamic History: A New Interpretation*(A.D. 750–1055), Cambridge, 1976.

-
- Sharon, Moshe; *Revolt" The Social and Military aspects of the Abbasid Revolution"* Jerussalem, 1990,
- Usta, Aydın; *Türklerin İslamlaşma Serüveni*, İstanbul, 2007
- Yakût el-Hamevî, Ebu Abdullah bin Abdillâh (v.626/1229), *Mucemu'l-Buldân*, c. I, Beyrut, 1977
- Yazıcı, Tahsin; "Belh", *T.D.V.İ.A.*, c. V, İstanbul, 1992
- Yıldız, Hakkı Dursun; "Bermekiler", *T.D.V.İ.A.* c.V. s.517
- Yiğit, İsmail; "Kuteybe bin Müslim", *T.D.V.İ.A.* c.X, İstanbul, 1994,